

Maartje Valk - fluit

Zoë Knoop - harp

Vertellingen staan centraal in dit concert van fluitiste Maartje Valk en harpiste Zoë Knoop. Op het programma staan werken van de Engelse componisten Arnold Bax en William Alwyn, de Ierse componist Hamilton Harty, de Franse componisten Claude Debussy en Marcel Tournier en de Argentijnse *tanguero* Ástor Piazzolla. Deze composities hebben met elkaar gemeen dat zij, elk op een eigen manier, een verhaal verklanken. Soms is dat een mythologische vertelling, soms een op poëzie geïnspireerde muzikale impressie en soms een meer programmatische verklanking van een historisch gegeven.

De periode van het *Fin du Siècle* was, om met de woorden van pianist en schrijver Paul Roberts te spreken, een tijd "*when artists and writers spoke of poetry as music, sounds as colors, and paintings as symphonies.*" De componisten die in dit programma aan bod komen, zijn vertegenwoordigers van deze West-Europese – op Piazzolla na maar daarom niet minder op hem van toepassing – periode in de Schone Kunsten.

Arnold Bax (1883-1953)

Sonate voor fluit en harp
I Allegro Moderato
II Cavatina Lento
III Moderato Giocoso

Sir Arnold Edward Trevor Bax (hij werd in 1937 geridderd) was een Engels componist en dichter die gedurende vele reizen bijzonder gefascineerd raakte door Ierland en Ierse mythologie. Als schrijver werkte hij

onder een Iers pseudonym: Dermot O'Byrne, en in zijn composities maakte hij vaak gebruik van Keltische volksmelodieën. In het eerste deel van zijn sonate voor fluit en harp is bijvoorbeeld het begin van het beroemde *Down by the Sally Gardens* – maar dan in mineur – op te merken. Vanwege zijn zwakke hart was hij niet dienstplichtig in de Eerste Wereldoorlog en kon hij blijven reizen en componeren. Ook Schotland, Scandinavië en Oost-Europa inspireerden hem. Rond 1920 raakte hij in een hartstochtelijk *liaison* verwickeld met de jongere pianiste Harriet Cohen, voor wie hij uiteindelijk zijn vrouw Elsie verliet. Alleen naar haar (verschillende vrouwen passeerden de revue) schreef hij meer dan 1500 liefdesbrieven waarin dan bijvoorbeeld stond: [...] *I ascended higher in that instant [that little intermezzo on the stairs] than we have ever gone before together – we seemed to touch the fiery mist didn't we – I have thought of it ever since.* Bax de beroepsromanticus is in het bijzonder te horen in het tweede deel van zijn sonate voor fluit en harp.¹

Claude Debussy (1862-1918)

Syrinx pour flûte seule

Debussy schreef *Syrinx*, oorspronkelijk getiteld *la flûte de pan*, voor het melodrama *Psyché* van Gabriel Mourey. De mythe van Psyché zoals voorgesteld wordt in de *Metamorfosen* van de Latijnse schrijver Apuleius vormt de hoofdlijn van dit drama. Cupido prikt zichzelf per ongeluk met één van zijn liefdespijlen waardoor hij verliefd wordt op het eerste – mens of dier – wat hij tegenkomt. Zijn oog valt op Psyché, de jongste en mooiste dochter van een koning. De weg die deze twee geliefden afleggen om samen te zijn, is niet vrij van obstakels. Uiteindelijk vindt de transfiguratie van Psyché plaats en verkrijgt zij onsterfelijkheid door het drinken van een magische drank. De dood van Pan vormt de secundaire

verhaallijn in het drama van Mourey. Pan is vooral bekend als de belager van Syrinx: de nimf die, uit angst haar maagelijkheid te verliezen aan de wellustige Pan, verandert in riet. Van dit riet maakt Pan een fluit: de panfluit. In de mythologische overlevering bestaat geen consensus over hoe Pan aan zijn einde is gekomen. In de eerste scene van het derde bedrijf van *Psyché* vindt een dialoog plaats tussen een Naiade (een zoetwaternimf) en een Oreade (een bergnimf). De Naiade is bang voor de – seksuele – aantrekkingskracht van Pan en de Oreade spoort haar aan te luisteren naar de muziek die Pan maakt omdat deze haar angst zal wegnemen. Wat volgt is een monoloog van de Naiade, nog slechts eenmaal onderbroken door de Oreade die haar tot stilte wil manen (zie volgende pagina). Uit de monoloog blijkt hoe zeer de muziek van Pan de nimf opwindt en hoe angst plaatsmaakt voor hartstocht. De melodie die Pan speelt is de laatste voor hij sterft.¹ Een dergelijke harmonieuze relatie tussen verleiding en dood is niet vreemd: in symbolistische literatuur uit de negentiende en twintigste eeuw, maar ook in poëzie uit de zestiende eeuw is het seksuele hoogtepunt vaak metafoor voor de dood.ⁱⁱ

¹ Gabriel Mourey, "Memories of Claude Debussy," *Musical News and Herald* (London, June 1921): 747.

La Naiade:

Prodige! Il semble que la Nuit ait dénoué
 Sa ceinture et qu'en écartant ses voiles
 Elle ait laissé, pour se jouer,
 Sur la terre tomber toutes les étoiles...
 Oh! comme, dans les champs solennels du
 silence, mélodieusement elles s'épanouissent!
 Crois-tu que l'amant d'Eurydice Faisait vibrer de
 plus touchants et plus sublimes chants
 les cordes d'airain de sa lyre Non, n'est-ce pas?

L'Oreade:

Tais-toi, contiens ta joie, écoute.

La Naiade:

Si tu savais quel étrange délire
 M'enlace, me pénètre toute!
 Si tu savais... je ne puis pas te dire
 Ce que j'éprouve. La douceur
 Voluptueuse éparse en cette nuit m'affole...
 Danser, oui je voudrais, comme tes soeurs,
 Danser...frapper de mes pieds nus le sol
 En cadence et, comme elles, sans effort,
 Avec d'harmonieuses poses,
 Eperdûment livrer mon corps
 A la force ondoyante et rythmique des choses!
 Celle-ci qui, dans sa grâce légère,
 Elève vers le ciel là-bas
 Ses beaux bras,
 Ressemble, au bords des calmes eaux
 Où elle se reflète, un grand oiseau
 Impatient de la lumière...
 Et celle-là que des feuilles couronnent
 Et qui, si complaisamment, donne
 Aux lèvres de la lune à baiser ses seins blancs
 Et l'urne close de ses flancs...
 Et cette autre tout près qui, lascive, sans feinte,
 Se roule sur ce lit de rouges hyacinthes...
 Et cette autre dont on ne voit plus que les yeux
 Enticeler, telles deux taches
 De soleil, dans la frondaison de ses cheveux
 Qui l'enveloppent et la cachent...
 Par la chair d'elles toutes coule un feu divin
 Et de l'amour de Pan toutes sont embrasées
 Et moi, la même ardeur s'insinue en mes veines;
 O, Pan, les sons de ta syrinx, ainsi qu'un vin
 Trop odorant et trop doux, m'ont grisée'
 O Pan, je n'ai plus peur de toi, je t'appartiens!

*Uit de eerste scène van de derde acte van
 Gabriel Mourey's Psyché.*

De Naiade:

Wonderbaarlijk! De nacht lijkt ons uit haar greep te
 bevrijden en met het laten vallen van haar sluiers geeft
 ze de dageraad kans te spelen
 op aarde waar sterren vallen...

Oh, hoe ze, in de plechtige stille velden, melodieus
 bloeien. Wist je dat de geliefde van Euridyce de meest
 ontroerende en sublieme liederen speelde met de snaren
 van zijn lier? Is dat niet zo?

De Oreade:

Wees stil, houd je opwinding in en luister.

De Naiade:

Wist je maar wat een vreemde vervoering zich van mij
 meester maakt, mij doorboort!

Wist je dit maar... ik kan je niet vertellen
 wat ik voel. De enorme liefelijkheid
 van deze nacht betovert mij...

Dansen, ja ik zou net als jouw zussen willen dansen...

Met mijn blote voeten de aarde beroeren
 ritmisch en net als zij zonder moeite

met harmonieuze poses,

bezeten mijn lichaam overgeven

aan de kabbelende en ritmische kracht daarvan!

Zij die, met doordringende elegantie,

naar de hemel brengt

haar mooie armen,

imiteert, rond de oevers van kalme wateren

waarin het weerspiegelt, een grote vogel

die ongeduldig wacht op het licht...

En zij daar, met bladeren gekroond

en die, zo galant, de lippen van de maan kust met haar

witte borsten

en de roos van haar schoot sluit...

En zij hier, die wellustig en open,

rolt op dit bed van hyacinthen...

En de andere, die niet langer ziet met ogen

die sprankelen, als twee ronde

zonnen, verborgen tussen de lokken van haar haar

dat haar omhult en verbergt...

In al deze lichamen brandt een goddelijk vuur

en allen zijn bezeten van liefde voor Pan

en bij mij stroomt eenzelfde hartstocht door mijn aderen;

Oh Pan, het geluid van uw syrinx, zoals wijn

te welriekend en te zoet, heeft mij bedwelmd.

Oh Pan, niet langer ben ik bang, ik ben de jouwe.

Nederlandse vertaling door Maartje Valk

Claude Debussy (1862-1918)

Clair de lune

Clair de lune is het derde deel uit de vierdelige *Suite Bergamasque* voor piano solo, genoemd naar het gelijknamige gedicht *Clair de Lune* van Paul Verlaine uit 1869 (zie onder). Debussy begon in 1890 te werken aan zijn compositie, maar publiceerde het pas – herzien – in 1905. Hoeveel Debussy uiteindelijk aan de noten veranderd heeft is niet zeker, maar de titel van het derde deel was aanvankelijk *Promenade Sentimentale*, ook een gedicht van Verlaine. Dat hij de titel veranderde heeft wellicht te maken met het woord *Bergamasques* “uit Bergamo” dat voorkomt in *Clair de Lune* en verwijst naar de titel *Suite Bergamasque*.

Clair de lune is met zijn evocatieve kracht een duidelijk voorbeeld van impressionisme, een stroming in de kunsten die zijn bloeiperiode kende rond het *fin du siècle*. Deze stroming ontleent haar naam aan *Impression, soleil levant*, een schilderij van Monet. Het oproepen van een sfeer, het liefst met simpele middelen, en het vermijden van een concreet onderwerp staan centraal. iii

Impressie, zonsondergang

1872 A.

Musée Marmottan Monet, Paris

Clair de lune is garrangeerd voor fluit en piano door Roelons. Transcr. voor harp door Zoë Knoop.

*Votre âme est un paysage choisi
Que vont charmant masques et bergamasques
Jouant du luth et dansant et quasi
Tristes sous leurs déguisements fantasques.*

*De ziel is een zelfgekozen landschap
waarin bekoorlijke gemaskerden uit Bergamo schuilgaan
de luit bespelend, dansend en bijna
triest onder hun fantasievolle vermomming.*

*Tout en chantant sur le mode mineur
L'amour vainqueur et la vie opportune
Ils n'ont pas l'air de croire à leur bonheur
Et leur chanson se mêle au clair de lune,*

*Allen zingen in mineur
Over zegevierende liefde en het opportune leven
Zij lijken niet te geloven in hun geluk
En hun gezang vermengt met het maanlicht,*

*Au calme clair de lune triste et beau,
Qui fait rêver les oiseaux dans les arbres
Et sangloter d'extase les jets d'eau,
Les grands jets d'eau sveltes parmi les marbres.*

*Met het roerloze maanlicht, triest en mooi,
Dat de vogels in de boomtoppen tot dromen brengt
En de fontein snikken in vervoering,
De grote, ranke fontein omringd door grafstenen.*

Paul Verlaine, 1869

Nederlandse vertaling: Maartje Valk

Marcel Tournier (1879-1951)

Images, 1er Suite, op. 29:
I. Clair de lune sur l'étang du parc

Marcel Tournier groeide omringd door muziek op. Zijn vader was instrumentenbouwer en zijn vier broers en twee zussen bespeelden allemaal een instrument. Marcel leerde harp spelen en liet al op jonge leeftijd zien buitengewoon getalenteerd te zijn. Op 33-jarige leeftijd werd hij als professor pedaalharp aangesteld aan het conservatorium van Parijs. In een tijd dat de harp zich als instrument nog volop ontwikkelde – zo bestond naast de pedaalharp bijvoorbeeld ook nog de chromatische harp – componeerde hij meer dan een dozijn solowerken voor harp en kamermuziek waarin hij de harp vanzelfsprekend een grote rol toebedeelde. Zijn composities hebben tegenwoordig nog steeds een vaste plek in het standaardrepertoire voor harp.

Clair de lune sur l'étang du parc "maanlicht op een vijver" is het eerste deel uit de driedelige suite *Trois Images* "drie beelden" waarin Tournier met klanken een impressie van maanlicht dat weerspiegelt op een kabbelend wateroppervlak schilderde. De schoonheid van eenvoud is bijzonder ontroerend in dit deel en het zal de luisteraar geen moeite kosten zich een dergelijk schouwspel voor te stellen.

Hamilton Harty (1879-1941)

In Ireland for flute and piano

Hamilton Harty, op een koude decemberdag in Ierland geboren als zoon van de organist van Hillsborough, was voorbestemd voor een leven in de muziek. De beperkte middelen in Ierland om zich als pianist, organist, componist en dirigent te ontplooiën, zorgden ervoor dat hij in 1900 naar Engeland vertrok en zich in Londen vestigde. Het Ierse bloed dat door zijn aderen stroomde en de liefde voor – misschien zelfs heimwee naar – zijn vaderland komen nadrukkelijk tot uiting in zijn composities. Zijn muzikale hart lag in Dublin en hij schreef composities als *the Irish symphony*, *Irish Fancies*, *Irish Fantasy* en *Songs of Ireland*.

Zijn muzikale carrière werd onderbroken door de eerste wereldoorlog waar hij diende in het leger en opklom tot luitenant in 1917. In 1918 werd hij van zijn plicht ontslagen en schreef hij *In Ireland*. Dat de ervaringen in de oorlog hem misschien nog meer lieten terugverlangen naar zijn geliefde Ierland is te horen in de sfeer van *In Ireland*. Arpeggio's vormen het klankbed waarover de fluitist – door Harty in de partituur aangespoord "*not too quick*" en "*with passion*" te spelen – een krachtige maar treurige melodie laat horen. De programmatische subtitel "*In a Dublin street at dusk, two street musicians are playing*" laat de musici en de luisteraars zich wanen in regenachtig Dublin, waar de avondschemering valt en twee verdwaalde straatmuzikanten nog wat spelen om zich daarna te warmen in een pub met een glas Guinness. ^{iv} *Transcr. voor harp door Zoë Knoop.*

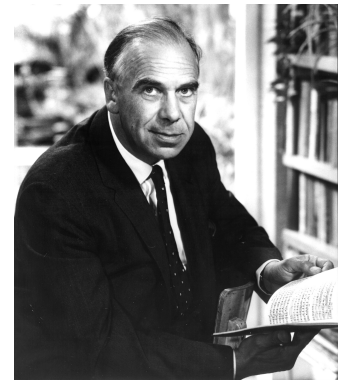

William Alwyn (1905-1985)

Naiades, fantasy-sonata for flute and harp

Alwyn was een uitzonderlijk getalenteerd man. Niet alleen was hij solofluitist van het London Symphony Orchestra en werd hij op 21-jarige leeftijd aangesteld als professor in compositie aan de Royal Academy of Music, hij was ook een begenadigd schrijver, dichter en schilder. Hij was een enorme liefhebber van kunst en bezat sculpturen van Gauguin en Rodin. Dat zijn composities bij een groot publiek populair waren, leidde tot een grote carrière in het schrijven van filmmuziek.

Dat zijn werken ook een intrinsiek filmisch karakter hebben, blijkt sterk uit *Naiades*, dat hij schreef in 1970. Alwyn overkeek vanuit zijn studio de rivier Blyth, geflankeerd door brede oevers waar het goudkleurig riet danst in de wind, en het water wijnrood kleurt op een warme zomeravond. Het was dit uitzicht dat maakte dat hij de Naiaden – zoetwaternimfen uit de Griekse mythologie – kon horen spelen in het struikgewas en in het water wanneer hij zijn ogen sloot en zijn oren spitste. Naiades zuigt de luisteraar mee in de achtervolging van Syrinx door Pan, laat hem de aanwezigheid van Undine voelen en van de Sirenen die tussen de rotsen op de loer liggen.²

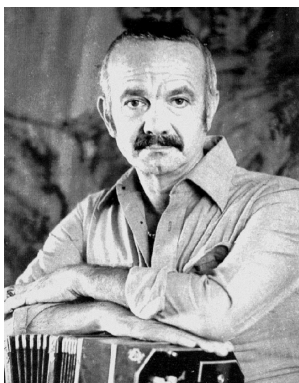

Met *Naiades* geeft Alwyn uitdrukking aan alle facetten van het karakter van de vrouwfiguur uit de Griekse Mythologie. Lieflijke melodieën die meer en meer een bijna psychotisch karakter krijgen en vice versa: niets is wat het lijkt. De vrouw die, met haar beeldschone uiterlijk en prachtige gezang, alle mannen in haar net lokt en zelfs Zeus voor haar karretje weet te spannen.³

Ástor Piazzolla (1921-1992)

Oblivion

In 1984 vroeg de Italiaanse filmregisseur Marco Bellocchio Piazzolla om de soundtrack voor zijn film *Enrico IV* (Hendrik IV) te schrijven. Deze film is gebaseerd op het gelijknamige toneelstuk dat in 1921 door Luigi Pirandello werd geschreven. Tijdens een carnavalsoptocht valt een man die de keizer van het Heilige Roomse Rijk Hendrik IV (1050-1106) speelt, van zijn paard en stoot zijn hoofd. Wanneer hij bijkomt, denkt hij Hendrik IV werkelijk te zijn. De twintig jaar die erop volgen, brengt hij door in een afgelegen villa – door zijn zus volledig ingericht, inclusief acteurs – waar zij hem laat geloven aan het hof in de elfde eeuw te zijn. Na twaalf jaar komt Hendrik (wiens echte naam in het stuk niet genoemd wordt) bij zinnen, maar hij besluit zich verder als gek voor te doen.

Oblivion, te vertalen als 'vergetelheid', is de soundtrack die Piazzolla schreef. Er zijn verschillende liedteksten bij geschreven, in het Spaans door Horacio Ferrer: *rey del olvido* en in het Frans door David McNeil: *J'oublie*. Deze laatste versie, waarin de wanhoop van twee geliefden die elkaar kwijtraken bezongen wordt, werd door Piazzolla zelf in 1985 in Parijs in première gebracht.³

² Deze alinea is voornamelijk een verwerking van Alwyn's eigen woorden over *Naiades* en wat hem ertoe inspireerde het te componeren. ©origineel citaat Mary Alwyn.

³ Liedtekst met Nederlandse vertaling te vinden op <<http://bergindepolder.nl/oblivion-->-vergetelheid/>> (16-09-2015)

Ástor Piazzolla (1921-1992)

Histoire du Tango

I Bordel, 1900

II Cafe, 1930

III Nightclub, 1960

IV Concert d'Aujourd'hui

Het levensdoel van de beroemdste *tanguero* aller tijden was de Argentijnse tango naar de concertzaal te halen, waar iedereen ernaar zou kunnen luisteren. Met *Histoire du Tango*, origineel voor fluit en gitaar geschreven in 1986, wilde Piazzolla de geschiedenis en evolutie van de tango in vier delen tot klinken brengen. Over de delen schreef hij het volgende:

Bordel, 1900: De tango ontstond in Buenos Aires in 1882. Het werd aanvankelijk gespeeld op gitaar en fluit maar na verloop van tijd kwamen er ook arrangementen voor piano en later de concertina⁴. De muziek is elegant en levendig en schetst een beeld van het goedgehumte gekwebbel van de Franse, Italiaanse en Spaanse vrouwen die de bordelen bewoonden wanneer zij de politieagenten, dieven, zeelieden en ander volk plaagden die hen kwamen bezoeken. *Bordel, 1900* is een energieke tango.

Café, 1930: Dit is weer een andere fase van de tango. Mensen stopten de tango te dansen zoals ze deden in 1900, en prefereerden er alleen naar te luisteren. Er kwam meer muziek in de tango, het werd romantischer, het is langzamer van tempo en er klinken nieuwe – vaak melancholische – harmonieën: de tango heeft een totale transformatie ondergaan. Tango-orkesten bestonden uit twee violen, twee concertina's, een piano en een bas, soms met zang erbij.

Night-Club, 1960: Dit is een tijd waar internationale invloeden over en weer zich snel verspreiden, en de tango evolueert opnieuw wanneer Brazilië en Argentinië eenworden in Buenos Aires. De *Bossa Nova* en de nieuwe tango lijken meer en meer op elkaar. Het publiek haast zich naar de nachtclubs om te luisteren naar deze nieuwe tango die gerust een revolutie genoemd kan worden ten opzichte van originele tangovormen.

Concert d'aujourd'hui: ("het concert van vandaag") Concepten uit de tango mengen zich met moderne muziek. Bartók, Stravinsky en andere componisten verwijzen naar tangomelodieën. Dit is de tango van vandaag en ook de tango van de toekomst.⁵

Arrangement voor fluit en harp door Kari Vehmanen.

⁴ Een concertina is een trekzak gelijkend instrument.

⁵ Piazzolla, Ástor. *Notes to Song & Dances of the Americas*, compact disc recorded at Red Greek Studio, Rochester, Spring and Summer 2009. Uit het Engels vertaald door Maartje Valk.

Tekst en ontwerp: Maartje Valk
Foto's Maartje en Zoë: René Knoop

Maartje Valk

Wolterbeekstraat 15a
2515 MX Den Haag
0681809695
maartjevalk@hotmail.nl
www.maartjevalk.nl

Zoë Knoop

Gerichtsstraße 2b
32756 Detmold, Duitsland
0653459351
zoe_knoop@hotmail.com
www.zoeknoop.com

ⁱ Parlett, Graham. *Review of Ideala: Poems and some early love letters by Arnold Bax including the Collected Poems of Dermot O'Byrne*. The Sir Arnold Bax Website <<http://arnoldbax.com/ideala-poems-and-some-early-love-letters-by-arnold-bax-reviewed/>> 17-09-2015.

ⁱⁱ Ewell, Laurel A. *A Symbolist Melodrama: The Confluence of Poem and Music in Debussy's La Flûte de Pan*. Research Project submitted for the degree of Doctor of Musical Arts, West Virginia 2004. <<http://www.rodni.ch/OPERNHAUS/pelleas/pelleas.pdf>>

ⁱⁱⁱ Roberts, Paul. *Images: The Piano Music of Claude Debussy*. Amadeus Press, 1996.

^{iv} Holden, Raymond. *Harty, Sir (Herbert) Hamilton (1879-1941), conductor and composer*. Oxford Dictionary of National Biography. <<http://www.oxforddnb.com/index/101033746/Hamilton-Harty>>

^v Routh, F. 'William Alwyn', *Contemporary British Music: the 25 Years from 1945 to 1970*. London, 1972. 55-69.